

**KATILIM BANKACILIĞI FAALİYETLERİNİN REEL İKTİSADİ FAALİYETLERE KATKI
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

**EVALUATION OF PARTICIPATION BANKING ACTIVITIES IN TERMS OF CONTRIBUTION
TO REAL ECONOMIC ACTIVITIES**

Erdal HARUNOĞULLARI^{a*}

^{a*} Sorumlu Yazar, Dr., erdalharunogullari@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9716-9838

MAKALE BİLGİLERİ

Makale Tarihçesi:

Gönderilme Tarihi 23.03.2023

Düzenleme 12.04.2023

Kabul Tarihi 22.05.2023

Anahtar Kelimeler:

Kâr- Zarar Ortaklığı,
İslam Ekonomisi ve Finansı,
Katılım Bankacılığı,
Faizsiz Finans, Ortaklık
Finansman Yöntemi.
Jel Kodları: G20, G29.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

BENZERLİK/ PLAGIARISM

Ithenticate: %4

ARTICLE INFO

Article history:

Received 23.03.2023

Revised 12.04.2023

Accepted 22.05.2023

Keywords:

Profit-Loss Partnership,
Islamic Economy and Finance,
Participation Banking,
Interest-Free Finance,

ÖZET

Bu çalışma, İslami finans kurumları olarak da bilinen katılım bankalarının Türkiye'deki performansını değerlendirmektedir. Makalede, ortaklık esasına göre faaliyet gösteren ve faiz geliri yerine reel ekonomik faaliyetlerden gelir elde etmeyi hedefleyen katılım bankalarının faaliyetleri ve potansiyeli değerlendirilmektedir. Çalışma, BDDK, TKBB ve IFSB kurumlarından alınan verileri analiz etmekte ve katılım bankalarının performansını değerlendirmek için finansal analiz yapmaktadır. Çalışmada, katılım bankalarının bankacılık sektöründeki payı artarken, reel ekonomik faaliyetleri desteklemeyi amaçlayan ortaklık finansmanı uygulamalarının yeterince kullanılmadığı sonucuna varılmıştır. Çalışmada, katılım bankalarının potansiyellerini tam olarak gerçekleştirebilmeleri için ayrı bir yasal yapıya ihtiyaç duydukları savunulmakta ve verimliliklerinin sağlanması için yapısal reformlar önerilmektedir. Ayrıca, katılım bankalarının finanse ettiği sektörler, işletmeler ve projelerin reel sektöre katkısının belirlenmesi için daha fazla araştırma yapılması çağrısında bulunmaktadır. Çalışma, katılım bankalarının Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi desteklemede önemli bir rol oynayabileceği ve politika yapımcıların politika kararları alırken potansiyellerini dikkate almaları gerektiği sonucuna varmaktadır.

ABSTRACT

This paper evaluates the performance of participation banks, also known as Islamic financial institutions, in Turkey. The paper examines their activities and potential to generate income from real economic activities as opposed to interest income. The study analyzes data from BRSB, TKBB, and IFSB institutions and conducts financial analysis to evaluate the performance of participation banks. This paper argues that despite the growing presence of participation banks in the banking sector, their partnership financing practices are underutilized, hindering their potential to support real economic activities. The paper recommends

Partnership Financing Method
Jel Codes: G20, G29.

structural reforms and a separate legislative framework to establish their efficiency. Additionally, more research is needed to determine the sectors, businesses, and projects that participation banks finance and their contribution to the real sector. The paper concludes that participation banks can significantly contribute to economic growth in developing countries, like Turkey, and policymakers should consider their potential when making policy decisions.

1. GİRİŞ

İktisadi sistemin en önemli parçalarından biri finansal sistemlerdir. İktisadi faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için sermayeye ihtiyaç duyanlar ile sermaye sahipleri arasındaki fon akışını ağırlıklı olarak bankacılık sektörü sağlamaktadır. Bankacılık sektöründe konvansiyonel bankalarla birlikte İslami prensiplere göre hareket eden bankalar da bulunmaktadır. Dünyada genellikle İslami bankacılık olarak bilinen bu bankalar Türkiye'de katılım bankacılığı adıyla faaliyet göstermektedir. İslami finansal prensiplere dayanarak hizmet veren katılım bankaları ortaklık finansman yöntemi (mudarebe ve müşareke) ve karşılıksız (faizsiz) borç olarak bilinen karz yöntemleriyle fon toplamakta ortaklık finansman yöntemi, murabaha (ticari alım- satım), finansal kiralama (leasing) gibi yollarla fon kullanılmakta ve bu yönüyle konvansiyonel bankacılık sisteminden pozitif ayrışmaktadır. Çünkü katılım bankacılığında finansal hizmetler reel ekonomideki faaliyetlere binaen yapılmaktadır. Ayrıca garar (belirsizlik) ve kumar yasağı gibi diğer prensiplerle piyasadaki kırılganlığı önleme veya azaltma konusunda önemli potansiyel taşımaktadır (Alada, 2018). Finansal sektörde yaşanan 2001 krizi ile bankacılık sektöründe denetimin artması, bankacılık sektörünün yeniden yapılanmasını sağlamıştır. Bankacılık sektöründeki kârlılık yabancı sermayelerin de dikkatini çekmiş ve bu sektör giderek gelişmiştir. Dünyada İslami finans alanındaki ve Türkiye'deki bankacılık sektöründeki gelişmelerle faizsiz finansal kuruluşlar olan katılım bankaları da bu süreçte gelişen sektörde kendine yer bulabilmiştir (Emek, 2020).

2. Dünya Savaşı sonrasında Müslüman ülkelerin bağımsızlık kazanması ile finansal yapılanmanın İslami prensiplere göre yapılandırılması başlamıştır. 20. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde İslami finansal yapılanma giderek hızlanmış, İslami bankacılık ve İslami yatırım şirketleri yaygınlaşmıştır. Dünyadaki yeni finansal vizyon finansal faaliyetlerin küreselleşmesi yönündedir. Geleneksel bankacılık faaliyetlerinden farklı olarak İslami finansal kuruluşların faiz yasağı prensibine göre hareket etmesi, fon toplama ve kullandırma bakımından İslami bankaları küresel finans sektöründen ayırmaktadır. İslam hukukuna göre faizin yasak olması İslami finansal kurumların küresel kurumlara entegre olmasını ve bütünlüğünü engellemektedir (Kuşat, 2014).

Konvansiyonel bankacılık faaliyetlerinin İslam hukukuna göre kullanılması imkânı bulunmamaktadır. Sahip oldukları varlıkları İslami prensiplere göre değerlendirmeyi isteyen sermaye sahipleri son yıllarda giderek artmıştır. Katılım bankacılığı da tasarruf sahiplerinin dini hassasiyetleri ve dolayısıyla farklı finansal hizmetlere ihtiyaç duymasından doğmuştur. Katılım bankaları İslami prensiplere uygun bir şekilde hizmet vererek tasarruf sahiplerinden ortaklık anlayışına göre fon toplamakta ve bu fonları kâr- zarar ortaklığı (ortaklık finansmanı) yöntemi, kiralama veya ticari faaliyetlerde alım- satım (murabaha) şeklinde değerlendirmekte, tüm bu faaliyetlerden elde edilen kârı tasarruf sahipleri ile önceden anlaşılan oranda paylaşmaktadır (Gündoğdu, 2018; Selçuk, 2016). Katılım bankaları fonları yatırımların finanse edilmesi amacıyla uygun bir şekilde değerlendirmektedir. Bununla birlikte tüketim harcamaları için murabaha yöntemi ile finansman sağlamaktadırlar. Katılım bankaları fon kaynakları özkaynaklar, diğer kuruluşlardan alınan borçlar ve katılım fonlarıdır (Dinç, 2017; Gündoğdu, 2018).

İslami finans ve katılım bankacılığı, gerçek ekonomik faaliyetleri destekleme ve finansal kapsayıcılığı teşvik etme potansiyelleri nedeniyle son yıllarda popülerlik kazanmaktadır. Özellikle ortaklık finansmanı, katılım bankalarının reel sektöre katkılarını artırmalarını sağlayabilecek bir yöntemdir. Bu yöntem, iki veya daha fazla kişinin veya kuruluşun bir işi veya projeyi hissedar olarak ortaklaşa finanse etmesine olanak tanıyarak geleneksel finansman yöntemlerine göre avantajlar sağlamaktadır.

Türkiye'de bankacılık sektöründe katılım bankalarının artan payına rağmen, ortaklık finansmanı uygulamalarından yeterince yararlanılmamaktadır. Türkiye'deki katılım bankalarının performanslarını

değerlendirmek ve reel ekonomik faaliyetleri destekleme potansiyellerini incelemek bu kurumların etkinliğini tespit etmek için temel motivasyon haline gelmiştir. Bu çalışma, katılım bankalarının karşılaştıkları zorluk ve sahip oldukları potansiyeli tespit ederek, tüm paydaşların etkinliklerini tesis etmeleri için politika önerilerinde bulunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca çalışma, İslami finans ve katılım bankacılığına ilişkin mevcut literatüre katkıda bulunmak amacıyla, ortaklık finansmanının katılım bankalarının reel ekonomik faaliyetlerini artırma potansiyeline ilişkin yeni görüşler ve ampirik kanıtlar sunmaktadır. Türkiye'de ve diğer gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi ve finansal katılımı teşvik etmede katılım bankalarının önemi konusunda politika yapımcılar, düzenleyiciler ve kamuoyu açısından farkındalık oluşturulmalıdır.

Katılım bankalarının aktif büyüklükleri ve karlılıkları, reel sektöre sağladıkları finansmanın miktarı ve kalitesi ile doğru orantılı olmalıdır. Katılım bankaları, ortaklık finansmanı kullanarak daha fazla işletmenin ve projenin finansman ihtiyacını karşılayabilir ve reel sektöre daha fazla katkı sağlayabilir. Bu yöntem, büyük projelerin finanse edilmesini sağlar, paylaşarak riski azaltır, iş birliği ve ortaklık duygusu yaratır ve müşterilere yeni fırsatlar sunmaktadır.

Sonuç olarak, katılım bankaları Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi desteklemede önemli bir rol oynama potansiyeline sahiptir. Katılım bankaları, ortaklık finansmanından yararlanarak ve ayrı bir yasal yapı oluşturarak potansiyellerini tam olarak gerçekleştirebilir ve reel sektöre daha etkin katkı sağlayabilir. Katılım bankalarının karşılaştığı zorluk ve fırsatlar tüm paydaşlar tarafından ele alınmalı ve politika yapımcılar politika kararları alırken potansiyellerini de göz önünde bulundurmalıdır.

2. İSLAMİ FİNANS

İslami finans, finansal hizmetlerin İslami prensiplere uygun bir şekilde gerçekleştirilmesini ifade etmektedir. İslam, toplum için zararlı olduğunu ifade ettiği faiz (riba), belirsizlik (garar), kumar (meysir), açığa satış gibi finansman faaliyetlerinin ve bu gibi işlemlerden dolayı problemlerin ortaya çıkmasına izin vermemektedir. Bunun yerine İslam gerçekleştirilecek İktisadi ve finansal faaliyetlerin reel bir karşılığının olmasını, taraflardan herhangi birisinin hakkını istismar edilmesinin önüne geçilmesini, iktisadi ve ticari faaliyetlere katılacak tarafların riskleri ve kazançları paylaşmasını istemektedir (IMF, 2017). İslam ekonomisi ve finansı kısaca İslam hukukunun iktisadi ve finansal yönleriyle ele alınması, iktisadi ve finansal prensipler inşa edilmesi ve bu prensiplere göre iktisadi ve finansal faaliyetlerin yürütülmesi konularına odaklanmıştır (Armağan, 1996; Kuşat, 2014). İslam sadece İman hakikatleri konusunda öğretiler sunmaz. Bununla birlikte sosyoekonomik adaleti tesis etmek için öğretiler de sunmaktadır. Bu sebeple İslami finans; faizsiz borçlanma, risk paylaşım temelli fon sağlama ve reel iktisadi faaliyetlerin gerçekleşmesini amaç edinmiştir. Bu sayede reel iktisadi faaliyetlerin gerçekleşmesi için sermayenin etkin bir şekilde kullanılması, sürdürülebilir bir ekonomik sistemin tesis edilmesi, ekonomik faaliyetlere katılımında alternatif imkanlar oluşturulması ve nihayetinde maddi ve manevi refah artışı gibi amaçlar hedeflemektedir (Ahmed, 1994; Kuşat, 2014; Siddiqi, 2000). İslam ekonomisi ve finansı disiplini konvansiyonel finansa karşı son yıllarda güçlü bir alternatif olarak kabul edilmektedir. İslami finans varlığa dayalı finansal faaliyetleri konu almaktadır. Dolayısıyla konvansiyonel bankacılık faaliyetleri düşünüldüğünde İslami finans kısıtlayıcı ve İslami değerleri muhafaza edicidir. Çünkü iktisadi faaliyetlere katılan tüm tarafların hukukunu muhafaza etmeyi ve geliştirmeyi amaçlamaktadır (Kuşat, 2014).

Faizsiz finans olarak da ifade edilen İslami finans ile finansal faaliyetlerin İslami prensiplere göre gerçekleştirilmesi ifade edilmektedir. Buna göre iktisadi ve finansal hayat İslam'a göre düzenlenmeye çalışılmaktadır. Faizsiz finansın veya İslami finansın en temel prensibi faiz yasağıdır. Teknik olarak sermayenin kullanılma bedeli veya borcun satımı faiz olarak tanımlanmaktadır (Emiroğlu vd., 2006; Karahan & Ersoy, 2016). Günümüzde İslami finans, bankacılık faaliyetlerinin sadece İslami kısıtlamalara göre yürütülmüş hali olarak değerlendirilememektedir. İslami finans Müslümanların olduğu kadar Müslüman olmayanların farklı çıkarlar ve beklentiler ile dahil olduğu küresel bir sosyoekonomik yapı içindeki sermaye akışını içeren bir nitelikli bir sektördür (Soylu, 2021). İslami finansın çalışma prensibi İslam hukukuna dayanmaktadır. İslam hukukunun en temel iki kaynağı Kur'an ve Sünnet (Hz. Muhammed'in söz ve davranışları) şeklindedir. İslam alimlerinin bu iki temel kaynağı yorumlamasıyla ortaya çıkan diğer kaynaklar ise icma ve kıyastır. İcma İslam

alimlerinin uzlaştığı konuları kapsarken kıyas yeni problemlere çözümler üretirken bu temel kaynaklardan yararlanma yöntemidir (Graham, 2011, Kordvani, 2009; Kuşat, 2014).

İslami prensiplere göre oluşturulmuş iktisadi ve finansal sistemde her faaliyette faizsizlik prensibi görülebilmektedir (Akin, 1986). Faiz yasağı İslam ekonomisi ve finansı için temel konulardan biridir. İslam'a göre faizli işlemler yapmak (faizle borç almak ve faizle borç vermek) yasak olduğundan toplumun ağırlığını Müslümanların oluşturduğu ülkelerde ekonomi zayıf kalmıştır (Kuşat, 2014; Sundarajan vd., 1998). Bunun nedeni, konvansiyonel finansal sistemde Müslümanların sahip oldukları tasarrufların yer bulamamasıdır (Kuşat, 2014). Bununla birlikte oluşturulacak iktisadi ve finansal sistemin İslami anlayışa göre sağlıklı ve istendik bir şekilde yürütülebilmesi için faiz yasağı haricinde diğer prensipler de bulunmaktadır. Bunlar temelde faiz yasağının yanında belirsizlik yasağı, kumar yasağı, iktisadi ve finansal faaliyete konu olacak malların veya hizmetlerin helal olması zorunluluğu, iktisadi ve finansal faaliyetlerde risk paylaşımı ve ortaklık gibi prensiplerdir. Tüm bu prensipler finansal faaliyetlerin reel iktisadi faaliyetleri konu almasının önemi ile ilişkilidir. Reel iktisadi faaliyetlerden kopuk bir finansal sistem İslam'a göre uygun değildir (Karahana & Ersoy, 2016).

3. İSLAMİ FİNANSIN TEMEL PRENSİPLERİ

İslam sosyokültürel açıdan olduğu gibi sosyoekonomik açıdan da adaletin ve esenliğin tesis edilmesini amaçlamaktadır (Karahana & Ersoy, 2016; Miller vd., 2008). Bu amacın yerine getirilmesi için iktisadi ve finansal faaliyetlerin İslami prensiplere göre yürütülmesi gerekmektedir (Karahana & Ersoy, 2016).

3.1. Faiz Yasağı Prensibi

Faiz (riba) kelime anlamı itibari ile fazlalık şişme çoğalma gibi anlamlara gelmektedir. İslami finansa bir sözleşmede taraflardan birine sağlanacak önceden belirlenmiş bir artı ve garanti ödemenin varlığı faiz olarak ifade edilmiştir. Faiz ödemesi sözleşmeyi geçersiz kılmakta, anlaşmanın fasit olmasına neden olmaktadır (Alada, 2018; Döndüren, 2014). Faiz yasağı İslam'ın sosyal ekonomik açıdan temel prensiplerinden birisidir. Bir borcun belli bir fazlalıkla geri ödenmesi veya bir borç işleminde belli bir fazlalığın geri ödemede şart koşulması işlemi durumunda yapılan işlem ve ödenen fazlalık faiz olarak ifade edilmektedir (Bayındır, 2015; Karahana & Ersoy, 2016; Yozgat, 2010).

Faiz yasağı ilkesine göre, herhangi bir finansal işlemde faiz kullanımı, faizin sömürü olarak kabul edilmesinden ve faizle gerçekleşen faaliyetin reel ekonomiden kopuk olmasından dolayı İslam'a göre yasaklanmıştır. Bu ilkeye bağlı kalmak ve alternatif finansman uygulamaları sağlamak için dünya çapında İslami finans kurumları kurulmuştur. Faiz yasağı, varlığa dayalı, risk paylaşımı, potansiyel sermaye olarak para, spekülasyon davranışların yasaklanması, sözleşmelerin kutsallığı ve mülkiyet haklarının korunması ile birlikte İslami finans sistemini yöneten temel ilkelerden biridir. Bu yasağın yarattığı baskı İslami bankaları borç benzeri finansman uygulamalarını benimsemeye zorlamıştır. Bu ilkeye bağlılık, şeriat ilkelerine göre riba yasağını elde etmek ve uygulamak için gereklidir. İslami finans ilkeleri aynı zamanda belirsizlik ve spekülasyon yasağını da içermektedir (Aziz vd., 2020; Bragues, 2006; Claus ve Claus, 2015; Kasim vd., 2013; Kuanova vd., 2021; Lodhi ve Kalim, 2005; Malik vd., 2011; Radzali vd., 2019).

Faiz yasağı ilkesi toplumun tabii düzenini tesis etmek içindir. Faiz, tembellik ve cimriliğe sebep olmakta, diğerkâmlık gibi duyguların ortaya çıkmasını ve paylaşımı engellemekte, toplumu zengin- fakir şeklinde ayrıştırmaktadır (Alada, 2018). Bu ayrışma sosyal açıdan bütünleşik ve güçlü bir toplumsal yapı oluşturmayı zorlaştırmaktadır. Faiz yasağı Kur'an'da açık bir şekilde ifade edilmiş, bu ayette faiz yerine bahsedilen alternatif

yöntemin ticaret olduğu görülmüştür*. Burada para iktisadi ve ticari faaliyetlerde yalnızca bir araç olarak değerlendirilmektedir. Faiz, zengin ve fakir arasındaki adil varlık ve gelir dağılımının gerçekleşmesini engellemekte reel iktisadi ve finansal faaliyetlerin etkin bir şekilde gerçekleşmesini engellemektedir. Dolayısıyla piyasada üretim kısıtlılığına, pahalılığa, nihayetinde sosyoekonomik açıdan toplumsal düzenin bozulmasına sebep olabilmektedir. (Alada, 2018; Bozkurt, 2018).

3.2. İktisadi ve Finansal Faaliyetlerde Risk Paylaşımı ve Kâr- Zarar Paylaşımı

İslam'da yardımlaşma ve dayanışma temel sosyal ilkelerden biridir. İktisadi faaliyetlere katılacak kesimlerin her biri yeterli fona sahip olmayabilir ve sermaye sahibi kimseler ise uygun iktisadi faaliyetlere girişmek için gerekli niteliklere sahip olmayabilirler. Bu durumda İslami temel prensiplere göre sermaye sahibi ve girişimci arasındaki risk paylaşılır ve taraflara belirli sorumluluklar yüklenerek kâr ve zararın iktisadi faaliyet sonunda adil bir şekilde paylaşılması esasına göre bir ortaklık yöntemi tesis edilebilir. Bu durumda sermaye sahibinin beklediği kâr karşılığında zarar etme riski sermayesinden kayıpla sonuçlanabilirken girişimci için ise kâr beklentisi ile ortaya koyduğu emeği karşılığında kazanç sağlayamama riski söz konusu olacaktır. Ortak işbirliklerde (müşareke ortaklığı) ise her bir taraf iktisadi faaliyete konu olan sermayesi oranında zararını üstlenecektir (Harunoğulları, 2022).

İslami finansa faiz yasağı ilkesine dayanarak fon toplama ve fon kullandırma süreçlerinde faizsiz finans veya İslami finans kurumu bir ortak olarak rol oynamaktadır. Bu durumda İslami finans kurumu fon arz eden ve fon talep eden arasında her iki tarafla direk bir ortaklık kurarken fon arz ve eden ve fon talep eden bu iki taraf arasında dolaylı bir ortaklık kurulmaktadır (Şekil 1). Geniş perspektiften bakıldığında bu ortaklıkta taraflar iktisadi faaliyetteki risk ile kâr ve zarar paylaşmaktadır (Alada, 2018).

Şekil 1. Ortaklık Faaliyetinin Yapısı (Kaynak: Karahan & Ersoy, 2016).

Kâr-zarar paylaşımı (PLS), bir ekonomik faaliyette veya ticari girişimde yer alan taraflar arasında kâr ve zararın paylaşılmasını içeren İslami finansın temel bir ilkesidir. PLS, ilgili tarafların çıkarlarını uyumlu hale getirdiği ve risk paylaşımını teşvik ettiği için finansmana yönelik daha eşitlikçi ve adil bir yaklaşım olarak kabul edilir (Ahmed, 2010). Literatürde, PLS sözleşmelerinin yüksek bir oranının yüksek finansman riskine yol açabileceğini gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Widarjono vd., 2020). Ancak, PLS aracılığıyla sorumluluk yönünden kaynaklanan bir risk olmayacaktır (Anggraeni ve Berniz, 2022). PLS finansmanının, İslami bankaların aktif getirisi ve öz sermaye getirisi gibi finansal performans göstergeleri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur (Elgadi ve Yu, 2018). PLS, birlikte doğan ekonomik faaliyetlerden/işlerden

* Bakara 2/ 175.

doğabilecek kar ve/veya kayıplar anlamına gelir (Yahya ve Agungunanto, 2012). PLS yoluyla risk paylaşımı, girişimcilere ve yatırımcılara verimli ekonomik faaliyetlerde bulunmaları için teşvikler sunar ve ihtiyatlı risk değerlendirmesi ve fonların etkin bir şekilde izlenmesini teşvik eder (Hassan ve N. Kayed, 2009). Ancak kâr-zarar paylaşımı olmayan ürünlerin işletme gelirleri ile risk seviyeleri arasında herhangi bir etki gözlenmemiştir (Grassa, 2012).

İslam'ın tesis etmek istediği sosyal adalet anlayışına göre kâr- zarar paylaşımı ve riskin iktisadi faaliyetlere katılan tüm taraflara dağıtılması, taraflardan birisinin aleyhine haksız kazanç gerçekleşmesini önleyecek sermaye ve emeğin iktisadi faaliyette birlikte ve etkin kullanılmasına imkân sağlayacaktır (Karahan ve Ersoy, 2016; Tunç, 2010).

3.3. Garar (Belirsizlik) ve Kumar Yasağı Prensibi

Garar ileriye dönük bir belirsizliği ifade eden bir terimdir. Fıkhi bir terim olarak gerçekleşip gerçekleşmeyeceği kesin olmayan bir durumun belirsizliğini tanımlamak için kullanılmaktadır. İslami finasta ise bir borç işleminin veya bir iktisadi faaliyetin mahiyeti ve gerçekleştirilebilir olup olmaması, iktisadi veya finansal faaliyete konu olan malın niteliği, niceliği, fiyatı ve malın teslim edilebilir vasıfta olup olmaması ile ilişkili belirsizlikleri ifade etmek için kullanılmaktadır (Alada, 2018). Garar yasağı ile amaçlanan husus iktisadi ve finansal faaliyetlerde belirsizliğin ortadan kaldırılması, gerçekleştirilecek işlemin açık şeffaf olması ve meydana gelecek endişelerin önlenmesi, alıcı ve satıcı için ortaya çıkabilecek risklerin önlenmesi ve mağduriyetler ile haksız kazançların ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır (Karahan & Ersoy, 2016). Garar yasağı, bireyleri aşırı risk veya belirsizlik içeren, finansal zarara veya sömürüye yol açabilecek sözleşmelere veya işlemlere girmekten korumayı amaçlamaktadır (Hartini vd., 2022; Ni'mah vd., 2020; Syibly ve Purwanto, 2021; Wan Ismail vd., 2020; Widyastuti vd., 2021; Yusfiarto vd., 2021).

Kumar ise kazanmanın veya kaybetmenin sadece şansa bağlı olduğu, taraflardan birinin kazanırken diğerinin kaybettiği tam bir bilinmezlik durumunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu tür işlemlerde tarafların iktisadi ve finansal faaliyetlere konu olacak mal veya işlemin vasıfları ile alakalı bir bilinmezlik olması ve iktisadi ve finansal faaliyetlerin gerçekleşmesi ile ilgili bilinmezliğin söz konusu olması temel bir problemdir. Ancak herhalde kaybeden taraftan kazanan tarafa bir varlık transferi söz konusudur (Alada, 2018; Bayındır, 2015).

3.4. İktisadi ve Finansal Faaliyete Konu Olacak Malların veya Hizmetlerin Reel ve Helal Olması Prensibi

İslam'a göre iktisadi ve finansal faaliyetlerin reel hayatta karşılıklarının olması gerekmektedir. İslami finasta, reel iktisadi faaliyete konu olmayacak hiçbir işlemde kazanç sağlanamamaktadır. Ayrıca bu reel iktisadi faaliyetlerin Allah'ın tayin ettiği helal daire sınırlarını içerisinde olması da gerekmektedir. İslami finasta iktisadi faaliyetlere konu olacak mal ve işlem Allah'ın yasaklamadığı her şey olabilir. Muamelat fikhında temel ilkelerden biri "eşyada asıl olan ibahadır (serbestliktir)" ilkesidir. İslami finansal sözleşmelerin sıhhati bazı ilkelere dayanmaktadır. Kur'an'da ve sünnette yasaklanmış işlemler, hile ve faiz içeren faaliyetler, faiz barındıran veya faize aracı olan işlemler, çelişkili ve belirsiz ifadelerle kurulan sözleşmeler İslami finansın konusu olamaz (Alada, 2018; Bayındır, 2015).

2. DÜNYADA İSLAMİ FİNANSIN GELİŞİMİ

İslam'a göre faizli uygulamaların yasak olması Müslümanların bankacılık faaliyetlerinden uzak kalmasına sebep olmuştur. İslami finans, bu hassasiyetten ortaya çıkan faizsiz sürdürülebilir bankacılık uygulamaları arayışını başarılı bir şekilde hayata geçmiş halidir. İslami finansal uygulamaların ilk örnekleri Müslüman toplumların ilk dönemlerinde sarraflık şeklinde yürütülmüştür. Abbasi dönemine gelindiğinde günümüzde yürütülen bankacılık faaliyetlerinin imkân verdiği neredeyse tüm hizmet ve ürünlerin sağlandığı düşünülmektedir (Şireci, 2022). Osmanlı döneminde para vakıflarının etkin bir şekilde finansman ihtiyacını karşılamak için kullanıldığı bilinmektedir. Son dönemde Osmanlı Devleti'nde faizli bankacılık faaliyetleri

yürüten yabancı sermayeli kurumlar bulunmakla birlikte bugünkü katılım bankaları ile benzer finansal hizmet ve ürünleri sağlayan para vakıflarının önemli finansal kurumlar olduğu bilinmektedir. 1400'lü yılların ortalarından itibaren para vakıflarının sağladığı finansal hizmetlerin getirdiği faizsiz finans anlayışı 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı döneminde etkisini sürdürmüştür (Mutluçağ, 2016). Geleneksel bankacılık faaliyetlerinin Sanayi devrimi ile başladı düşünülmektedir. Bu dönemde bankacılık faaliyetleri faizli uygulamalara dayandığı için Müslümanlar için sağlanacak bankacılık faaliyetleri hakkında yeni yaklaşımlar doğmuştur (Şireci, 2022). Osmanlı'nın son dönemlerinde günümüzdeki İslami finansal kurumlara en yakın hali olan katılım bankalarının ilk örneğini 1863 yılında kurulan Ziraat Bankası örneğinde görmek mümkündür (Terzi vd., 2019). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında tasarruf problemleriyle bankaların finansal kaynaklarının azalması faizsiz finansal faaliyetleri sona erdirmiştir (Özulucan ve Deran, 2009; Şireci, 2022).

2. Dünya Savaşı'ndan itibaren Müslüman ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmasıyla İslami ekonomi ve finans ile ilgili çalışmalar önem kazanmıştır. Çünkü bir ülkenin gerçek bağımsızlığı siyasi bağımsızlığın yanında ekonomik bağımsızlığı ile de ilişkilidir. 1900'lü yılların sonlarına gelindiğinde, İslami prensiplere göre yürütülen finansal kuruluşlar bankalar ve yatırım şirketleri ortaya çıkmaya başlamıştır (Kuşat, 2014). İslami prensiplere göre kurulan ilk bankacılık örneği Mısır'da 1963'te Ahmet El Naggar öncülüğünde kurulmuştur. Bu kurum faizli uygulamaları kullanmadan sadece gerçekleştirilecek ticari faaliyetlerden sağlanan kârların paylaşımı üzerinden işletilmiştir. Bu kurum 1967 yılına kadar bankacılık faaliyetlerini yürütmeye devam etmiştir (Kettel, 2011; Şireci, 2022). 1980'lerden itibaren ekonomi ve finans piyasalarında yaşanan önemli gelişmeler bankacılık faaliyetlerinde ticari girişimlerin ve yatırımların artmasını sağlamış ve katılım bankacılığı bünyesinde gerçekleştirilen faizsiz finansal faaliyetler yeniden önem kazanmıştır. Bu dönemde İslami finans uygulamaları da ilgi görmeye başlamış, başarılı uygulamalar sayesinde İslami finansal hizmetler sunulan Müslümanlar bu kurumları daha çok sahiplenmiştir. 20. yüzyıl sonları itibariyle gelişen bankacılık sektörü katılım bankalarının yanı sıra diğer İslami finansal kuruluşların da yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemde kurulan İslami sigorta şirketleri ile katılım bankacılığı uygulamaları daha güvenilir bir şekilde yürütülmüştür (Şireci, 2022).

Günümüzde küresel ölçekte önemli bir pazar hacmine ulaşmış İslami finans sektöründe 500'den fazla banka 700'den fazla İslami fon kurumları ve 300'ü aşkın İslami sigortacılık (tekaful) şirketi bulunmaktadır. Küresel İslami endüstriye öncülük eden ülkeler Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Malezya ve İran'dır. Bununla birlikte Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Kuveyt, Ürdün, Malezya, Pakistan, Umman, Sudan, İran, Bahreyn, Bangladeş, Cibuti ve Filistin ülkelerinin dahil olduğu ülkelerde İslami bankacılık sektörü önemli ölçüde gelişmiştir. Bu ülkelerde İslami bankacılık varlıkları yerel bankacılık sektörü varlıkları içerisinde yüzde 15'ten fazla ağırlık oluşturmaktadır. 2022'de yayınlanan İslami Finansal Hizmet Sektörü İstikrar Raporuna göre İslami finansal varlıkların küresel ölçekte 3,06 trilyon ABD doları seviyesine çıkmıştır. 2025 yılına kadar İslami finansal hizmet sektöründeki küresel varlıkların toplam değerinin 4 trilyon ABD doları seviyesini geçmesi öngörülmektedir (IFSB, 2022). Küresel ölçekte yönetim altında bulunan varlıkların 2025 yılı itibariyle beklenen değerinin 145.4 trilyon dolar olduğu (Asset & Wealth Management Revolution: Embracing Exponential Change, 2017) düşünüldüğünde bu hedefin yüzde 2.75 gibi gerçekçi bir seviyeyi işaret ettiği görülmektedir. İslami finansal hizmet sektöründeki küresel varlıkların dağılımı ağırlıklı olarak (%68,7) bankalarda bulunmaktadır. Bununla birlikte İslami tahvil ve sertifika olarak da tanımlanabilen sukuk sonraki ağırlıklı payı (%25,4) oluşturmaktadır. Bu dağılımı diğer İslami fonlar (%5,1) ve tekaful fonları (%0,8) takip etmektedir (Tablo 1) (IFSB, 2022).

Tablo 1. İslami finansal hizmet sektöründeki küresel varlıkların dağılımı

Sektör	Miktar (Milyar ABD Doları)	Yüzdeler Dağılım (%)
İslami Bankacılık	2,104.1	68.7
İslami Sermaye Piyasası	930.3	30.5
Tedavüldeki Sukuk	775.7	25.4
İslami Fon Varlıkları	154.6	5.1
İslami Sigorta (Tekafül)	24.3	0.8
Toplam	3,058.7	100

Kaynak: IFSB, 2022.

5. TÜRKİYE'DE İSLAMİ FİNANS: KATILIM BANKACILIĞI

Türkiye'deki İslami finansal kurumlar 1983 yılından itibaren Özel Finans Kurumu (ÖFK) adı altında faaliyet göstermiştir. Bankacılık sektöründe yaşanan 2001 krizi ile sektördeki denetimin yoğunlaşması sektördeki gelişimi ve kârlılığı arttırmıştır. Kârlılıkların artması yabancı sermayenin bu sektöre katılmasına zemin hazırlamıştır. İslami finansal kuruluşlardaki kârlılık ve istikrar bu kurumların sektörde kabul görmesine imkan vermiştir (Gündoğdu, 2018). 1985- 2005 arası dönemde Özel Finans Kurumu (ÖFK) olarak bilinen ve faizsiz finansal hizmetler veren katılım bankaları 2005'ten itibaren banka olarak kâr ve zarar oranlarına göre katılım hizmeti sağlamıştır. 1985- 2005 arası dönemde bu kurumlar özel finansal kurumlar olarak tanımlandığı için uluslararası bankacılık sisteminde yer bulamamakta ve yurt faaliyet yürütememektedir (Şireci, 2022). 2005 yılından itibaren 5411 sayılı bankacılık kanunu kapsamında katılım bankacılığı adı (Tablo 2) altında değerlendirilmeye başlamıştır. Katılım bankacılığı faaliyetleri faizsiz finansal faaliyetler olduğu için dini hassasiyetleriyle veya farklı sebeplerle finansal sistemin dışında kalan tasarrufların ekonomiye dahil edilmesi için geleneksel bankacılık hizmetlerinin yanında önemli bir alternatif finansal kuruluş olarak sektöre yerleşmiş ve bankacılık sektöründeki hizmetlerin çeşitlenmesini sağlamıştır (Gündoğdu, 2018).

Tablo 2. İslami Bankaların isimlendirilmesi

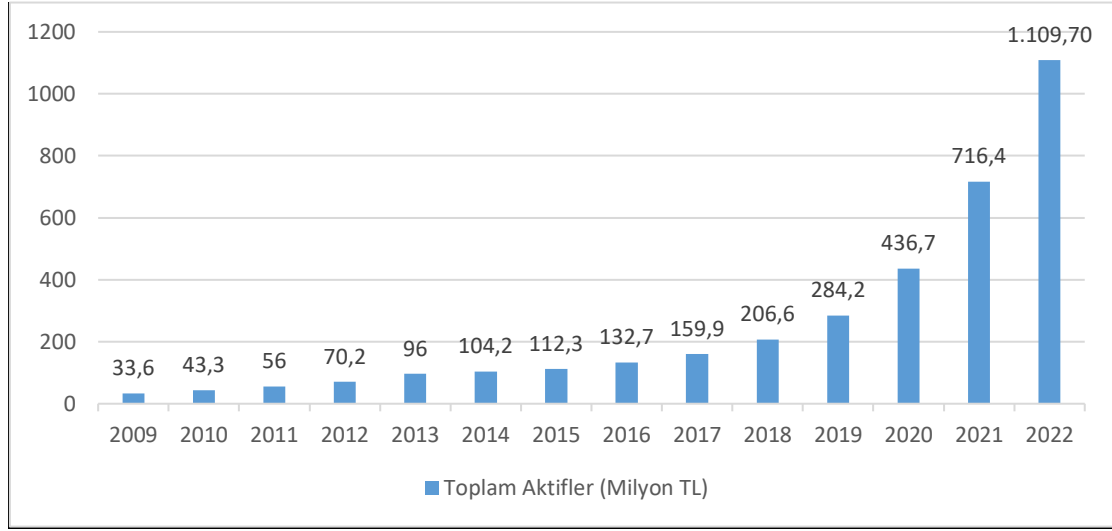
Zaman	1985- 2005 Arası Dönem	2005 ve Sonrası
Yurtiçi	Özel Finans Kurumları (ÖFK)	Katılım Bankaları
Yurtdışı	İslami Bankalar	Faizsiz Bankalar

Geleneksel bankalarda olduğu gibi katılım bankaları faaliyetlerinin değerlendirilmesi ve denetimi de BDDK tarafından yürütülmektedir. Katılım bankaları için ayrı bir bankacılık mevzuatı bulunmamaktadır. Konvansiyonel bankalar için geçerli olan mevzuat katılım bankaları için esas alınmıştır. Ancak bunun haricinde katılım bankalarının İslami finansal faaliyetleri yürütmek için ayrıca özel bir lisansları bulunmaktadır (Aysan, Dolgun ve Turhan, 2014). Türk bankacılık sektörünün gelişmesinin yanı sıra dünyada gelişen faizsiz bankacılık faaliyetleriyle katılım bankaları, sektörden önemli bir pay almış ve gelişmesini sürdürmüştür. 1985 yılında kurulan Albaraka Türk ve Türkiye Finans katılım bankalarından sonra 1989 yılında Kuveyt Türk katılım bankası da Türkiye'de faaliyet göstermeye başlamıştır. Teknik açıdan kullandığı finansal uygulamaların tamamen farklı olmasıyla farklı bir banka türü olan bu kuruluşlar sektöre Ziraat katılım A.Ş (2015), Vakıf katılım A.Ş (2016) ve T.C. Emlak katılım (2019) gibi bankaların katılımıyla sektördeki ağırlığını arttırmıştır. Türkiye karar alıcı birimlerinin bu alanda belirlediği yüksek hedefler sektörün gelişimini ciddi bir şekilde hızlandırmıştır (Emek, 2020). Katılım bankaları 2022 dönemi sonu itibarıyla toplam Türk bankacılık sisteminde sektör içindeki payını 6% seviyesine çıkarmıştır.

Katılım bankaları reel iktisadi ve finansal faaliyetleri hedef aldığı ve dini veya diğer farklı sebeplerle tasarruflarını ekonominin dışında tutan kesimin varlıklarını piyasaya kazandırdığı için finansal hareketlerin artması ve bankacılık sektörünü canlanması adına önemli bir adımdır (Bektaş & Seki, 2018; Şireci, 2022). Katılım bankacılığı faaliyetinde temelde banka müşterileri ile kâr- zarar ortaklığı üzerinden fon toplamaktadır. Bu hesaplara kâr- zarar ortaklığı esasına göre katılım sağlayan müşteri fonları incelenerek kâr edebilecek ticari faaliyetlere konu edilmektedir. Katılım bankalarının ortaklık esasına göre topladığı ve ticari faaliyetlere konu ettiği bu fonların sahipleri söz konusu ticari faaliyetlerde ortaklık hakkı taşımaktadır. Bu ticari faaliyetlerden sağlanan kâr veya zarar bu ortaklık esasına göre önceden belirlenen vade sonunda katılımcılara dağıtılmaktadır (Şireci, 2022).

BDDK'dan elde edilen verilere göre katılım bankalarının aktif büyüklüğü 2009 yılından bu yana sürekli bir artış göstermiştir. 2009 yılındaki aktif büyüklük 33,6 milyon tl iken bu miktar yıllar içinde yükselmiştir.

2017 yılında toplam aktif büyüklük 159,9 milyon tl'ye ulaşmış, 2022'de ise bu miktar 1.109,70 milyon seviyesine çıkmıştır (Şekil 2).

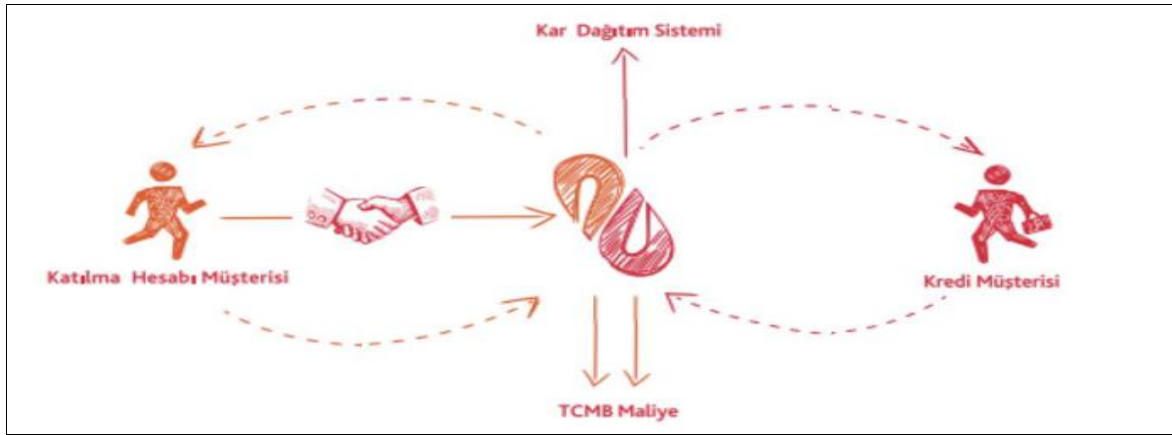

Şekil 2. Katılım Bankalarının Yıllara Göre Aktif Büyüklüğü (2009-2022).

Kaynak: BDDK, 2023.

5.1. Katılım Bankalarının Fon Toplama Yöntemleri

Katılım bankalarının fon toplama hesapları ikiye ayrılmaktadır. Bunlar cari hesap ve katılım hesabı şeklindedir. Cari hesaplar karz (faizsiz borç) esasına göre oluşturulmaktadır. Bu hesapta toplanan fonlar için kâr veya zarar uygulaması söz konusu değildir. Bu hesaplar konvansiyonel bankalarda vadesiz hesaplarda tutulan fonlara benzetilebilir. Bu fonlara faiz uygulanmamaktadır (Akın, 1986). Katılım bankaları cari hesaplarda toplanan fonları kullanma, işletme ve bundan kâr etme yetkisine ve hakkına sahiptir. Ancak kazanılan bu kârı fon sahibi ile paylaşmak zorunda değildir. Bu yüzden bankaların ticari hesaplarda biriken fonlarla yaptıkları işlemlerin tüm sorumlulukları bankanın kendisine aittir. Cari hesaplardaki fonların oluşturulması karz akdi yöntemi ile olması ve bankacılık 5411 sayılı kanunu gereği cari hesaplara yatırılan fonlar, fon sahipleri tarafından istenilen zamanda ve istenilen oranda geri çekilebilmektedir (Aktepe, 2010; Şireci, 2022). Katılım bankalarındaki diğer fon toplama hesabı ise katılım hesabı olarak nitelendirilmektedir. Katılım hesabında toplanan fonlar ortaklık esasına göre oluşturulmaktadır. Bu durumda kâr ve zararda ortaklık ilkesi işletilmektedir. Bu fonların ticari faaliyetlere konu olmasından ortaya çıkan kâr veya zarar bu fon sahipleri ile banka arasında paylaşılır (Şekil 3) (Akın, 2018; Şireci, 2022).

Şekil 3. Katılma Hesabının Yapısı.

Kaynak: Albaraka, 2015; Şireci, 2022.

5.2. Katılım Bankalarının Fon Kullandırma Yöntemleri

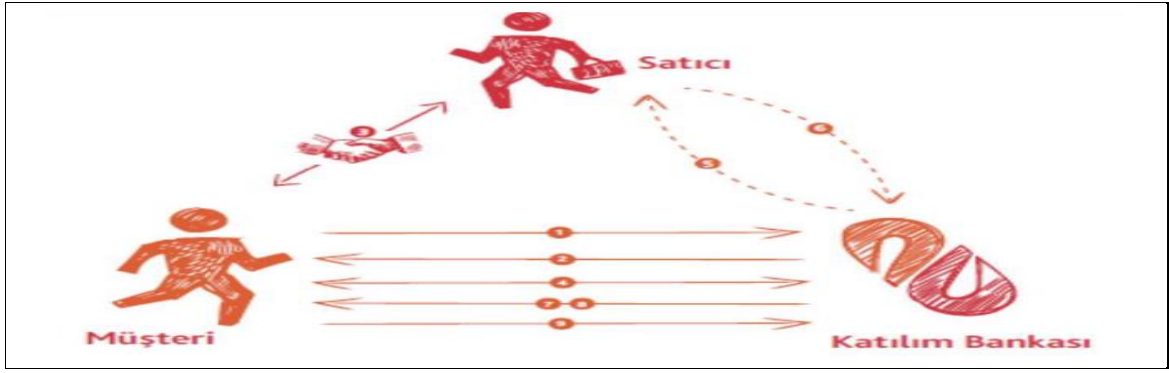
Katılım bankacılığı genel olarak fon kullandırırken kâr- zarar ortaklığı, ticari faaliyetler ve icare (finansal kiralama) gibi temel yaklaşımlara göre fon kullandırmaktadır. Katılım bankalarının kâr- zarar ortaklığı (ortaklık finansmanı) yöntemleri genel olarak iki başlık altında değerlendirilebilmektedir. Bunlar müdarebe ve müşareke finansman yöntemleridir. Her iki yöntemde de ortaklık kâr ve zarar ortaklığı şeklindedir (Şekil 4). Müdarebe genel olarak emek- sermaye ortaklığı olarak bilinmektedir. Sermaye sahibi emek sağlayan girişimciye belli bir iktisadi faaliyet için sermaye sağlamaktadır. İktisadi faaliyetin yürütülmesi ile ilgili tüm sorumluluk mudarıptedir (girişimcidedir). Faaliyet sonunda kâr elde edilmesi durumunda kâr önceden belirlenen oranda taraflar arasında paylaşılmaktadır. Zarar olması durumunda ise herhangi bir kasıt kusur veya anlaşma şartlarına aykırı bir durum söz konusu değilse zarar sermaye sahibinin sorumluluğudur. Ayrıca emek tarafı zarar durumunda sarf ettiği emeği kaybetmiş olacaktır. Çünkü bu emek karşılığında hiçbir kazanç elde edemeyecektir. Müşareke ise tarafların sermayeleri ile oluşturdukları ortaklıklardır. Bu tür ortaklıklarda iktisadi faaliyet sonucunda kâr veya zarar tarafların sermayeleri nispetinde pay edilmektedir.

Şekil 4. Kâr- Zarar Ortaklığının Gerçekleşmesi.

Kaynak: Albaraka, 2015; Şireci, 2022.

Yukarıdaki şekilde 1. aşamada banka müşterisi kâr- zarar ortaklığı için katılım bankasına başvurmaktadır. 2. aşamada katılım bankası ortaklık projesini değerlendirmekte ve değerlendirme yapmaktadır. 3. aşamada müşteri ile banka arasında ortaklık kurulmaktadır. 4. aşamada ortaklık projesi hayata geçmektedir. Son olarak 5. aşamada proje sonunda gerçekleşen kâr- zarar taraflar arasında tanzim edilmektedir. Ticari faaliyetlerde katılım bankaları murabaha yöntemini kullanmaktadır. Aşağıdaki şekilde murabahanın işleyiş aşamaları gösterilmiştir.

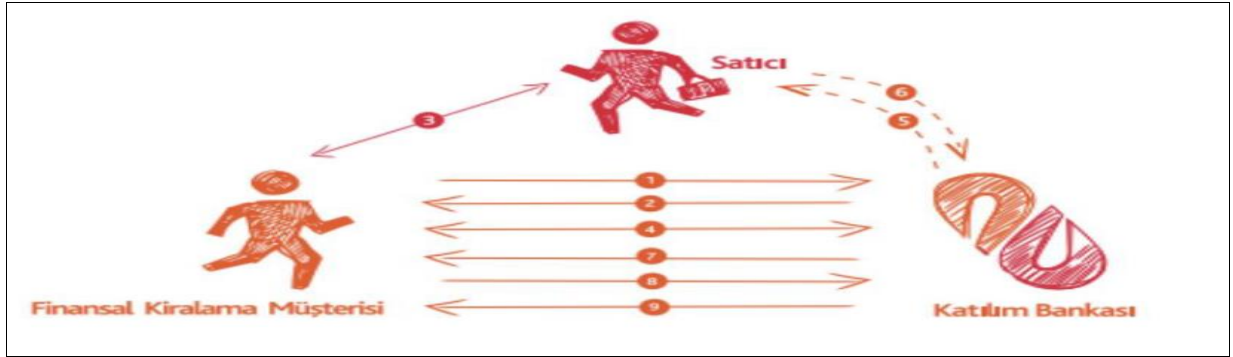

Şekil 5. Kurumsal Murabahanın Gerçekleşmesi.

Kaynak: Albaraka, 2015; Şireci, 2022.

Şekilde; 1. aşamada banka müşterisi katılım bankasına limit başvurusu yapmaktadır. 2. aşamada katılım bankası kredi değerlemesi yapmakta ve şartlar uygunsa limit sağlamaktadır. 3. aşamada müşterinin almak istediği ürün için banka tarafından ön anlaşma kurulmaktadır. 4. aşamada kâr oranı ve geri ödeme koşulları belirlenmektedir. 5. aşamada katılım bankası müşterisi için satıcıya mal siparişinde bulunmaktadır. 6. aşamada katılım bankası müşterisi için satıcıdan malı peşin olarak almaktadır. 7. aşamada katılım bankası müşteriye satın aldığı malı vadeli olarak satmaktadır. Malın müşteriye teslimi gerçekleşmektedir. 8. aşamada müşteri katılım bankasına borçlanmaktadır. 9. aşamada müşteri katılım bankasına vadeli ödemelerini yapmaktadır.

İcare (finansal kiralama) katılım bankalarının fon kullandırırken tercih ettiği bir diğer önemli yöntemdir. Bu yöntemde ilk olarak müşteri katılım bankasına limit başvurusunda bulunmaktadır. 2. aşamada ise katılım bankasının kredi değerlemesi yaparak limit sağlaması bulunmaktadır. 3. adımda müşteri asıl satıcı ile bir ön anlaşma gerçekleştirmektedir. Daha sonra 4. adımda müşteri katılım bankası ile kredi tahsis konusunda anlaşarak kâr oranı ve geri ödeme koşullarını belirlemektedir. 5. aşamada katılım bankası satıcıdan müşteri için siparişte bulunmaktadır. 6. adımda katılım bankası satıcıdan peşin olarak aldığı malı 7. adımda müşteriye kiralamaktadır. Takip eden süreçte müşteri kirasını ödemekte ve süreç sonunda sözleşme gereği sembolik bir ücretle malın müşteriye devri gerçekleştirilmektedir.

Şekil 6. İcare (Finansal Kiralama) Yönteminin Gerçekleşmesi.

Kaynak: Albaraka, 2015; Şireci, 2022.

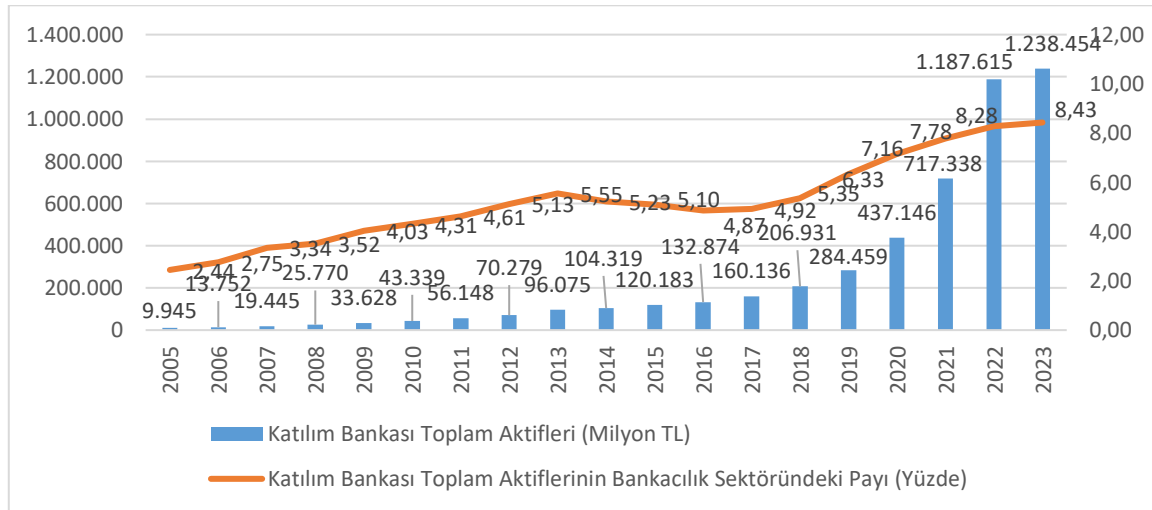
5.3. Katılım Bankacılığının Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi

Bankacılık sektörünün reel iktisadi faaliyetlere katkısı, ekonomik büyümeye veya gelişmeye etkisi hakkında akademik literatürde pek çok araştırma yapılmıştır. Genellikle bu araştırmalar, bankacılık sektörünün ekonomik büyüme, gelişme ve istikrar için önemli bir role sahip olduğunu göstermektedir (Levine, 1997; Beck vd., 2000; Hasan vd. 2009). Bankalar ekonominin finansmanını sağlamakta önemli bir rol oynamaktadır (Hasan vd. 2009; Demirgüç-Kunt ve Huizinga, 2010). Krediler ve diğer finansal araçlar aracılığıyla, bankalar girişimcilik faaliyetlerini destekleyerek, firmaların büyümesine ve ekonominin genişlemesine yardımcı olabilirler. Bu nedenle, bankaların kredi ve finansman faaliyetleri ekonomik büyüme ve gelişmenin anahtar

bileşenleri olarak kabul edilmektedir (Demirgüç-Kunt ve Levine, 2001). Bu durum katılım bankaları özelinde ele alındığında katılım bankalarının iktisadi süreçlere doğrudan katılması bu kurumların önemini artırmaktadır. Ayrıca, bankalar ekonomik istikrarı sağlama konusunda da önemli bir rol oynamaktadır (Demirgüç-Kunt ve Huizinga, 2010; Berger ve Bouwman, 2013). Bankaların faaliyetlerindeki risk yönetimi, para politikası ve diğer araçları sayesinde ekonomik dalgalanmaların önlenmesi veya azaltılması mümkün olabilir. Bu nedenle, bankaların finansal istikrarı sağlamada kilit bir rolü vardır (Demirgüç-Kunt ve Huizinga, 2010). Bununla birlikte, bazı çalışmalar, bankaların ekonomik büyüme ve gelişmedeki rolünün bazı sınırlamaları olduğunu göstermektedir. Özellikle, bazı araştırmalar, bankaların faaliyetlerinin sınırlı olduğu veya kredi kaynaklarının yetersiz olduğu durumlarda, bankaların ekonomik büyümeye olan etkisinin sınırlı olabileceğini göstermektedir (Beck vd., 2000; Hasan vd., 2009).

Bankacılık sektörünün reel iktisadi faaliyetlere katkısı ekonomik büyüme ve gelişme için önemlidir (Demirgüç-Kunt ve Levine, 2001; Hasan vd., 2009). Ancak, bankaların faaliyetleri, ekonomik dalgalanmaların önlenmesi veya azaltılması konusunda da önemlidir (Demirgüç-Kunt ve Huizinga, 2010). Bununla birlikte, bankaların faaliyetleri bazı sınırlamalara sahip olabilir ve ekonomik büyüme ve gelişmeye olan katkısı, kredi kaynakları ve diğer faktörlerin durumuna bağlı olabilir (Beck vd., 2000; Hasan vd., 2009). Dolayısıyla, bankacılık sektörü ve reel iktisadi faaliyetler arasındaki ilişki oldukça karmaşık bir konudur ve ilgili faktörlerin tümü dikkate alınarak incelenmelidir.

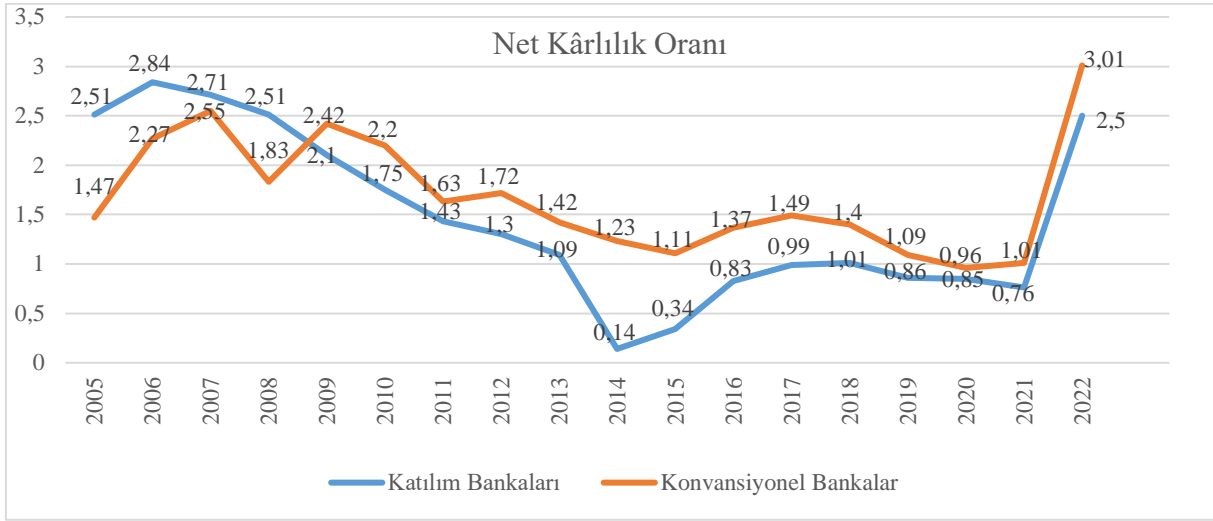
Türkiye’deki katılım bankalarının yıllara göre aktif büyüklüğü ve bankacılık sektöründeki payı aşağıdaki şekilde gösterilmiştir. Buna göre katılım bankalarının gelişimine ilişkin olumlu bir seyir bulunmaktadır. Katılım bankalarının sayısının artması, katılım bankacılığı hizmetlerine olan talebin artması ve bankacılık hizmetlerinin zenginleşmesi katılım bankalarının sektördeki paylarına olumlu yansımıştır.

Şekil 7. Katılım Bankasının Aktif Büyüklüğünün Yıllara Göre Değişimi.

Kaynak: BDDK, 2023. (Şekil BDDK'nın farklı yıllarına/dönemlerine ait verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur).

Bankaların finansal performansının analizi, bankacılık sektörünün istikrarının ve sağlığının takibi açısından önemlidir (Hill, 2019). Bu analizler, bankaların kârlılık düzeylerini, varlık portföylerinin kârlılığını ve özsermayelerinin kârlılığını ölçerek, bankaların finansal sağlıklarının takibini sağlar (Rose, Hudgins ve Marquis, 2010). Bankaların finansal analizinde kullanılan kritik göstergelerden biri, net kârlılık oranıdır. Net kârlılık oranı, bankanın net kârının aktiflerine oranıdır ve bankanın kârlılığının ölçülmesinde kullanılır (Fraser ve Ormiston, 2010). Net kârlılık, bankaların faaliyetlerinin kârlılığını göstermesi açısından önem arz etmektedir (Akdoğan ve Tenker, 2001; Alada, 2018; Şireci, 2022). Katılım ve konvansiyonel bankaların net kârlılık oranları arasında belirgin farklar söz konusudur. Bu farklar şekil 8'de net bir biçimde görülmektedir.

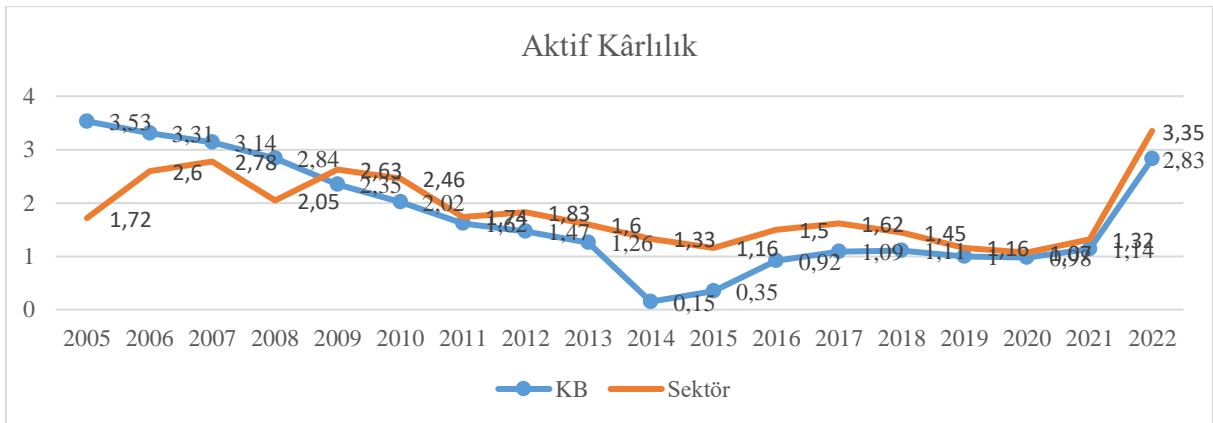

Şekil 8. Katılım ve konvansiyonel bankaların net kârlılık oranları (2005-2022),.

Kaynak: BDDK, 2023. (Şekil BDDK'nın farklı yıllarına/dönemlerine ait verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur).

Katılım bankalarının ve bankacılık sektörünün net kârlılıkları incelendiğinde katılım bankalarının 2008 finansal krizine karşı daha dirençli olduğu söylenebilir. Katılım bankaları konvansiyonel bankalara kıyasla daha istikrarlıdır. Ancak 2014 yılındaki küresel ölçekteki belirsizlikler ve kriz sonrası para politikaları katılım bankalarının kârlılıklarını daha çok düşürmüştür. Ancak konvansiyonel bankalar takip eden süreçte bu farkı kapatarak katılım bankalarına göre daha kârlı bir görünüme ulaşmıştır. Bu durum katılım bankaları ile konvansiyonel bankaların kullandıkları finansal yöntemlerin farklılığı ile ilişkili olabilir. Genel olarak 2022 yılına kadar tüm sektörde azalan bir kârlılık seyri mevcuttur. 2022 yılındaki net kârlılık artışı ise son dönemde yürütülen para politikası ile ilişkilendirilebilir. Kur korumalı mevduat sistemi bankaların faiz giderlerini azaltarak kârlılığını artırmış olabilir.

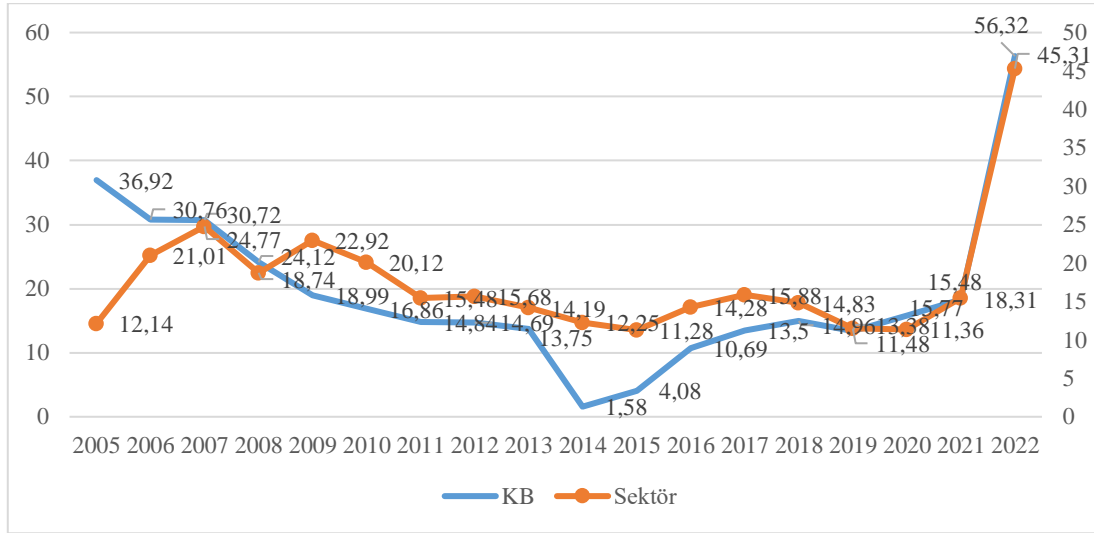
Aktif kârlılık (ROA), bankanın net faiz marjının toplam varlıklara oranını gösterir. Bu gösterge, bankanın faiz gelirleri ile faiz giderleri arasındaki farkı ölçer ve bankanın faaliyetlerinin ne kadar kârlı olduğunu belirlemek için kullanılır (Chapman ve Gajewski, 2006). Katılım bankaları 2008 finansal krizine karşı gösterdiği istikrarı aktif kârlılık seyrinde de görmek mümkündür. 2014 aktif kârlılığı konvansiyonel bankalara göre daha kırılgandır (Şekil 9).

Şekil 9. Aktif Kârlılık- Dönem Net Kârı (Zararı) / Ortalama Toplam Aktifler (%).

Kaynak: BDDK, 2023. (Şekil BDDK'nın farklı yıllarına/dönemlerine ait verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur).

Özsermaye kârlılığı (ROE) ise bankanın özsermayesinin net kârına oranını ifade eder. Bu gösterge, bankanın kendi kaynaklarının ne kadar kârlı olduğunu ölçer ve yatırımcılar tarafından sıklıkla kullanılır (Fraser ve Ormiston, 2010). Şekil 10'da aktif kârlılık eğrisi verileriyle uyumlu olan özsermaye kârlılığı oranlarının seyri verilmiştir. Genel itibariyle 2014 yılı dönemi yapısal sorunlardan kaynaklanan uyumsuzluk haricinde katılım bankalarının özsermaye kârlılığı sektör özsermaye kârlılığı ile uyumlu bir seyir izlemiştir.

Şekil 10. Özsermaye Kârlılığı- Dönem Net Kârı (Zararı) / Ortalama Özkaynaklar (%).

Kaynak: BDDK, 2023. (Şekil BDDK'nın farklı yıllarına/dönemlerine ait verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur).

Bu kritik göstergelerin analizi, bankaların rekabet gücünü ölçmek için de önemlidir. Diğer bankalarla karşılaştırıldığında, bankaların finansal performanslarının ne kadar sağlıklı olduğunu belirlemek mümkün olur (Molina ve García, 2001). Bankaların finansal analizi, yatırımcılar, analistler ve düzenleyiciler için önemlidir ve bankaların rekabet gücünü ölçmek ve gelecekteki finansal hedeflerini belirlemelerine yardımcı olabilir (Berger ve DeYoung, 1997). Bu analizlere göre katılım bankası ve konvansiyonel bankalar genel olarak bankacılık faaliyetlerinin etkinliği açısından benzeşmektedir. Bankacılık faaliyetlerinin yapısal olarak farklı olmasına bağlı olarak performansları kriz dönemleri ve sonrası dönemlerde farklılaşsa da faaliyetlerinin etkinliği açısından bu yapısal fark açık olarak görülememektedir.

Bu aşamada analize konu edilecek bir diğer husus ise katılım bankalarının kâr- zarar ortaklık yöntemini kullandırma oranıdır. Katılım bankaları için en ayırt edici olması gerektiği düşünülen niteliklerden biri de ortaklık finansmanıdır. Katılım bankaları kredi yöntemi itibariyle reel faaliyetleri konu edindiği için bu kurumların ortaklık finansmanına toplam krediler içinde ne kadar yer verdiği önem arz etmektedir. Çünkü katılım bankalarının kredi hizmetlerinin gerçek faaliyetleri konu almasının yanında reel iktisadi faaliyetlerin gerçekleşmesine ne derece katkı sağladığı, bu kurumları geleneksel bankacılıktan ayırtıran önemli bir noktadır. Sermayeye ihtiyaç duyan kesim ile sermaye sahibi kimseleri iktisadi faaliyeti başlatmak ve(ya) yürütmek için finansman imkânı oluşturma noktasında bankacılık sektörü henüz bir çözüm bulamamıştır. Katılım bankalarının bu anlamda sahip olduğu önemli bir finansman yöntemi olan ortaklık finansmanını ne ölçüde kullandığı bu kurumların reel iktisadi faaliyetlere katkısını değerlendirmeyi kolaylaştıracaktır. Aşağıdaki tabloda katılım bankalarının ortaklık finansmanı yoluyla sağladığı kredi miktarını ve bu kredilerin hem katılım bankalarının hem de konvansiyonel bankaların kredileri içindeki payı verilmiştir. Buna göre yeni bir iktisadi faaliyeti başlatmayı sağlayacak veya kolaylaştıracak bu yöntemin son derece az kullanılması katılım bankalarının bu yöndeki en temel zayıflığıdır. Her ne kadar katılım bankaları faaliyet alanı itibariyle reel piyasada aracı konumunda işlem yapsa da reel faaliyetlerin gelişmesinde potansiyelini ortaya koyamamıştır.

Tablo 3'te katılım bankalarının ortaklık finansman yönteminin katılım bankaları kredileri ve sektör toplam kredileri içindeki payları ile ilgili bilgi verilmiştir. Buna göre katılım bankalarının kullandıkları ortaklık finansmanı yıllara göre artmakla birlikte katılım bankaları toplam kredileri içindeki payı oldukça düşüktür. Ortaklık finansmanının sektör toplam kredileri içindeki payı dikkate alındığında ortaklık finansmanı kullanımı oldukça düşüktür. Bu tablo göz önüne alındığında ortaklık finansmanının reel iktisadi faaliyetlerde etkili olması neredeyse imkânsız görülmektedir. Katılım bankasının söz konusu bu yöntemi kullanması konusundaki performansı başarısız olarak nitelendirilebilmektedir.

Tablo 3. Katılım bankalarının ortaklık finansmanı, toplam kredileri ve bu krediler içindeki payları (2005-2023).

Yıllar	Ortaklık Finansmanı (Milyon TL)	Katılım Bankası Toplam Kredileri (Milyon TL)	Katılım Bankası Toplam Kredileri İçindeki Payı (%)	Bankacılık Sektör Toplam Kredileri (Milyon TL)	Bankacılık Sektörü Toplam Kredileri İçindeki Payı (%)
2005	79	6.474	1.22	153.689	0.051
2006	23	9.323	0.25	218.987	0.011
2007	43	14.072	0.31	285.616	0.015
2008	30	17.641	0.17	367.445	0.008
2009	66	23.641	0.28	392.621	0.017
2010	130	30.823	0.42	525.851	0.025
2011	99	38.538	0.26	682.893	0.014
2012	106	47.961	0.22	794.756	0.013
2013	103	62.029	0.17	1.047.410	0.010
2014	231	64.065	0.36	1.240.706	0.019
2015	230	72.038	0.32	1.484.256	0.015
2016	314	75.896	0.41	1.733.578	0.018
2017	817	97.615	0.84	2.097.310	0.039
2018	1.933	112.475	1.72	2.393.073	0.081
2019	2.279	136.202	1.67	2.654.376	0.086
2020	2.822	222.349	1.27	3.574.625	0.079
2021	3.509	335.912	1.04	4.897.731	0.072
2022	3.895	555.413	0.70	7.270.611	0.054
2023*	3.915	613.470	0.64	7.845.596	0.50

Not: *2023 yılına ait veriler sadece Ocak ayına aittir. Diğer aylar için söz konusu veriler bulunmamaktadır.

Kaynak: BDDK, 2023. (Tablo BDDK'nın farklı tarihlerdeki verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur).

6. SONUÇ

Son yıllarda oldukça ilgi toplayan İslami finans hizmetleri Türkiye'de de katılım bankacılığı adı altında yürütülmektedir. Çalışmada, katılım bankalarının aktif değişimi, net kârlılığı, aktif kârlılığı, özsermaye kârlılığı ve iktisadi faaliyetler için ilk girişim desteğini gösteren ortaklık finansmanının yıllara göre değişimi incelenmiştir. Katılım bankalarının toplam aktifleri her yıl artmıştır. 2005 yılında 9.945 milyon TL olan toplam aktifleri, 2023 yılında 1.238.454 milyon TL'ye yükselmiştir. Ayrıca, katılım bankalarının sektöre olan payı da artmaktadır. 2005 yılında %2,44 olan payı, 2023 yılında %8,43'e yükselmiştir. Buna göre katılım bankalarının sektördeki konumlarının giderek güçlendiğini söylemek mümkündür. Katılım bankaları, Türkiye'de faizsiz finans sektörünün önemli bir parçası haline gelmiştir. Ancak yıllara göre katılım bankalarının ortaklık finansmanı kullandırma düzeyleri ve katılım bankalarının toplam kredi hacmi ile bankacılık sektöründeki kredi hacimlerindeki paylarını incelendiğinde katılım bankalarının ortaya koyduğu performans tartışılmaktadır. Katılım bankalarının ortaklık finansmanı yıllar içinde artmış ve 2023 yılında 3.915 milyon TL'ye ulaşmıştır. Aynı zamanda, katılım bankalarının toplam kredi hacmi de yıllar içinde artmış ve 2023 yılında 613.470 milyon TL'ye yükselmiştir. Ancak, ortaklık finansman yönteminin katılım bankalarının kredi hacmindeki payı yıllar içinde yüzde 0-2 bandında değişiklik göstermişse de 2023 yılına kadar olan genel seyrin ortalaması yüzde 0.58'dir. Ayrıca, katılım bankalarının bankacılık sektöründeki toplam kredi hacmindeki payının oldukça düşük olduğunu görülmektedir. Bu durum, ortaklık finansmanının bankacılık sektöründeki kredi hacimleri içindeki

payı düşünüldüğünde daha kritik bir hal almaktadır. Katılım bankalarının aktif kârlılık oranları 2005 yılında yüksek seviyelerdeydi ve ortalama olarak sektörün üzerindedir. Ancak sonraki yıllarda, bu oran düşük seviyelere gerilemiştir ve 2014 yılında hatta negatif seviyelere düşmüştür. Bu düşüş, sektörün genel performansındaki düşüşle paraleldir. Ancak sonraki yıllarda, katılım bankalarının aktif kârlılık oranları yavaş yavaş artmaya başlamış ve 2022 yılında oldukça yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Bu, katılım bankalarının sektörün üzerinde bir performans sergilediğini göstermektedir. Katılım bankalarının özsermaye kârlılığı, genel olarak sektörün özsermaye kârlılığından daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Bununla birlikte, 2005 ile 2014 yılları arasında katılım bankalarının özsermaye kârlılığı düşüş göstermiş ve 2014 yılında %1.58'e kadar gerilemiştir. Ancak sonraki yıllarda tekrar yükselişe geçmiş ve 2022 yılında sektörün oldukça üzerinde bir seviyeye ulaşmıştır. Katılım bankalarının özkaynak karlılığı sektörün geneline kıyasla daha yüksek olsa da, bu karlılıkta dalgalanmalar görülmüştür. Son yıllarda ise, katılım bankalarının özkaynak karlılığındaki artışın sektörün genelindeki artıştan daha hızlı olduğu dikkat çekmektedir.

Katılım bankaları faaliyetleri reel piyasa işlemlerini doğrudan konu aldığı için önem arz etmektedir. Konvansiyonel bankaların aktif karlılığı ve özsermaye karlılığı, kullandıkları fonlardan elde ettikleri faiz gelirleri ile ilişkili iken katılım bankaları için aktif karlılık ve özsermaye karlılığı sahip olduğu fonları reel iktisadi faaliyetlerde nasıl ve hangi ölçekte kullandıklarına bağlı olarak bu faaliyetlerden sağladıkları kazançla ilişkilidir. Konvansiyonel bankalar genellikle faiz ile fon kullanırken kullanılacak fonun hangi amaçla veya hangi faaliyette kullanılacağını önemsememektedir. Ancak katılım bankaları için faiz geliri yerine reel iktisadi faaliyetlere katılımlarıyla sağlayacakları kâr, bu kurumların faaliyetlerinin asıl amacı olarak ifade edilmektedir. Katılım bankalarının fon kullandırma faaliyetlerinin neler olduğu ve buna bağlı olarak aktif karlılığı ile özsermaye karlılığının yapısı, bu kurumlarının değerlendirilmesi için ele alınan temel hususlardır. Katılım bankaları ortaklık esasına göre topladıkları fonları murabaha gibi ticari finansman yöntemiyle değerlendirmekte ve elde ettikleri kârı müşterileriyle paylaşmaktadır. Ancak bu ticari finansman yöntemi katılım bankalarının öncülük ettikleri yeni reel iktisadi faaliyetlerin gerçekleşmesi kapsamında kullanılmamakta, bunun yerine kişi ve kurumların bireysel veya kurumsal alış-verişinde aracı bir kurum olarak rol almaları şeklinde kullanılmaktadır. Katılım bankaları, geleneksel faizli bankacılık hizmetlerinden farklı olan çok sayıda faizsiz finansman yöntemine sahiptir. Ancak bu kurumların fon kullandırma işlemlerinde kullanılan yöntemler temelde murabaha yöntemine dayanmaktadır. Katılım bankalarının aktif kârlılık ve özsermaye kârlılığının sektöre göre daha güçlü olması küçük fon miktarına ve fon yönetimlerindeki başarısına bağlıdır. Bu kurumların, fon kullandırma faaliyetlerini ortaklık finansman yöntemi yerine murabaha yönteminin en pratik haliyle yürütmesi bu kurumların kullandıkları finansman yöntemi açısından geleneksel bankalardan pozitif ayrışmasını sağlarken reel iktisadi faaliyetlere katkı açısından ayrışmasını zorlaştırmaktadır.

Katılım bankaları, sahip olduğu ortaklık finansman uygulamalarıyla halihazırdaki performansının üzerinde bir potansiyele sahiptir. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'nin daha çok üretmeye ve katma değeri artırmaya ihtiyaç duyduğu düşünüldüğünde katılım bankalarının bu potansiyeli oldukça anlamlı hale gelmektedir. Ortaklık finansmanı yaklaşımı, sermaye sahipleri ile ekonomik faaliyetler için bu sermayeye ihtiyaç duyan kesimler arasında yer alan aracı kuruluşlar (Katılım Bankaları) tarafından kullanılan önemli bir yöntemdir. Tarihsel perspektiften bakıldığında önemli bir tecrübe zenginliğine sahip olan bu uygulama günümüzde yaygın olarak kullanılmamaktadır. Bu kurumlar nihayetinde birer ticari işletmedir ve bu nedenle kâr elde etme endişeleri, fiili ekonomik faaliyette verimliliğin nasıl sağlanacağını endişelerinden önce gelmektedir. Bu durum ortaklık finansman yöntemlerinin kullanılmaması konusunda yaşanan çıkmazın ana nedenidir. Katılım Bankalarının fon toplama ve kullandırma süreçlerinin farklı olması nedeniyle ayrı bir mevzuat yapısına sahip olmaları büyük önem taşımaktadır. Katılım bankalarının faaliyette kalabilmeleri için geleneksel banka düzenlemelerine uymaları gerektiğinden, bu kuruluşların tam potansiyellerine ulaşmaları zor bir hal almaktadır. Yapısal reformlarla, katılım bankacılık faaliyetlerinin etkinliği tesis edilebilir.

Katılım bankalarının finansman sağladığı sektörlerin, işletmelerin ve projelerin etkin bir şekilde belirlenmesi; katılım bankalarının finansal performansındaki değişimlerin, reel sektöre sağlanan finansman ve reel sektörün performansı arasındaki ilişkinin belirlenmesi; katılım bankalarının diğer finansal kuruluşlarla

karşılaştırılması ve reel sektöre olan katkısının belirlenmesi gibi adımlar sonraki çalışmalar için daha nitelikli sonuçlar sağlayacaktır. Ancak katılım bankalarının kendilerine özgü bir mevzuatının olmaması ve kârlılık hesaplarının geleneksel bankacılık yöntemlerine göre yapılıyor olması bu çalışmalar için büyük bir kısıt oluşturmaktadır.

Bu çalışma neticesinde tüm paydaşlar açısından politika tavsiyeleri ve sonraki çalışmalar için öneriler şu şekilde sayılabilir:

- **Katılım bankalarının reel ekonomik faaliyetlerin finansmanına odaklanmasının teşvik edilmesi:** Politika yapımcılar, bu tür faaliyetlere öncelik veren kurumlara vergi teşvikleri veya diğer avantajlar sunarak katılım bankalarını reel ekonomik faaliyetlerin finansmanına odaklanmaya teşvik edebilirler. Bu, katılım bankalarının çıkarlarının reel sektör çıkarlarıyla örtüşmesine yardımcı olabilir ve bu tür faaliyetlerin büyümesini teşvik edebilir.

- **Katılım bankaları için ayrı bir mevzuat yapısının geliştirilmesi:** Katılım bankacılığı faaliyetlerinin kendine özgü yapısı göz önüne alındığında, bu kurumlara özel ayrı bir mevzuat yapısının oluşturulması faydalı olabilir. Bu, katılım bankalarının halihazırda karşı karşıya olduğu bazı kısıtlamaları ortadan kaldırabilir ve bu kurumların daha verimli ve etkin çalışmalarını sağlayabilir.

- **Ortaklık finansman yöntemlerinin kullanımını teşvik edilmelidir:** Politika yapımcılar, bu yöntemleri kullanan kurumlara teşvikler sunarak ve kurumların bu yöntemleri nasıl etkin bir şekilde kullanacaklarını daha iyi anlamalarına yardımcı olacak eğitim ve öğretim sağlayarak ortaklık finansmanı yöntemlerinin kullanımını teşvik edebilir. Bu, katılım bankalarının potansiyelinin açığa çıkmasına ve reel ekonomiye katkılarının artmasına yardımcı olabilir.

- **Katılım bankalarının reel sektör üzerindeki etkisini belirlemek için daha fazla araştırma yapılmalıdır.** Paydaşlar, katılım bankalarının reel sektör üzerindeki etkisini daha iyi anlamak ve katılım bankalarının sağladığı finansman ile reel sektörün performansı arasındaki ilişkiyi belirlemek için daha fazla araştırma yapmayı düşünmelidir. Bu, katılım bankalarının en fazla etkiye sahip olabileceği alanların belirlenmesine yardımcı olabilir ve gelecekteki politika kararlarına yön verebilir.

- **Kârlılığın hesaplanması için alternatif yöntemler geliştirilmesi:** Kârlılığın hesaplanmasında geleneksel yöntemlerin katılım bankaları için uygun olmayabileceği göz önüne alındığında, menfaat sahipleri bu kurumların kendine özgü yapısını daha iyi yansıtan alternatif yöntemler geliştirmeyi düşünmelidir. Bu, katılım bankalarının performansının daha doğru bir resmini sunmaya yardımcı olabilir ve gelecekteki politika kararlarına rehberlik edebilir.

Genel olarak temel tavsiye, katılım bankalarının reel ekonomik faaliyetlerin finansmanına öncelik vermeleri ve ortaklık finansmanı yöntemlerini kullanmaları yönünde teşvik edilmesidir. Katılım bankaları bu sayede tüm potansiyellerini açığa çıkarabilir ve reel ekonomiye daha fazla katkı sağlayabilirler. Politika yapımcılar, düzenleyiciler ve diğer paydaşlar, katılım bankalarının gelişmelerini ve hedeflerine ulaşmalarını sağlayacak destekleyici bir ortam yaratmak için birlikte çalışmalıdır.

Etik Kurul Beyanı

Çalışma için etik kurul kararı gerekmemektedir.

Yazar Katkı Oranı Beyanı

Veri, analiz, literatür taraması, sonuç ve tartışma bölümünün tamamı yazar tarafından yazılmıştır.

Çatışma Beyanı

Çalışmada yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Destek Beyanı

Bu çalışma için herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

7. KAYNAKÇA

Ahmed, A. (2010). Global financial crisis: an Islamic finance perspective. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 3(4), 306–320.

- Ahmed, Z. (1994). Islamic Banking: State of the Art. *Islamic Economic Studies*, 2(1), pp.1-34.
- Akdoğan N. ve Tenker N. (2001). *Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri*. Gazi Kitabevi, Ankara
- Akın, C. (1986). *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma* (1st ed.). Kayıhan Yayınevi, İstanbul
- Akın, F. (2018). *Bankacılığa Giriş*. Ekin Yayınevi, Bursa
- Aktepe, İ. E., (2010). *İslâm Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık*. Yedirenk Yayınları, İstanbul
- Alada, V. (2018). 2008 Küresel Finansal Krizinin Geleneksel ve Faizsiz Bankacılık Kârlılığına Etkisi: Körfez Ülkeleri Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 21–45.
- Albaraka Türk. (2015). Katılım Bankacılığı: Sistemi, Çalışma Esasları ve Uygulaması. Albaraka Yayınları.
- Alfarisi, M. F., Agestayani, A., & Delfiani, S. (2020). The Impact of Islamic Economics and Finance Courses on Islamic Financial Literacy. *IQTISHADIA*, 13(2), 197.
- Anggraeni, A., & Berniz, Y. M. (2022). The effect of asset quality, profit and loss sharing on Sharia Banking Liquidity in Indonesia. *Technium Social Sciences Journal*, 27, 423–436.
- Armağan, S. (1996). *Ana Hatlarıyla İslam Ekonomisi*. Timaş Yayınları, İstanbul
- Asset & Wealth Management Revolution: Embracing Exponential Change. (2017). Nigeria.
- Aysan, A. F., Dolgun, M. H., ve Turhan, M. I. (2014). Assessment of the Participation Banks and Their Role in Financial Inclusion in Turkey. *Emerging Markets Finance and Trade*, 49(5), 99–111. <https://doi.org/10.2753/REE1540-496X4905S506>
- Aziz, T., Marwat, J., Mustafa, S., & Kumar, V. (2020). Impact of Economic Policy Uncertainty and Macroeconomic Factors on Stock Market Volatility: Evidence from Islamic Indices. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(12), 683–692.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK). (2023). Aylık/Yıllık Bankacılık Sektörü Verileri (Temel Gösterim). <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/>. (Erişim Tarihi 10.03.2023).
- Bayındır, S. (2015). *Fıkhi ve İktisadi Açından İslami Finans (Para ve Sermaye Piyasaları)*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları.
- Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., ve Levine, R. (2000). A New Database on Financial Development and Structure. *World Bank Economic Review*, 14(3), 597-605.
- Bektaş, S. ve Seki, İ. (2018). Türk Bankacılık Sistemindeki Katılım Bankaları ile Mevduat Bankalarının Rekabet Gücü Bakımından Karşılaştırılması. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16 (4), 197–215.
- Berger, A. N. ve Bouwman, C. H. S. (2013). How Does Capital Affect Bank Performance During Financial Crises? *Journal of Financial Economics*, 109(1), 146-176.
- Berger, A. N., & DeYoung, R. (1997). Problem loans and cost efficiency in commercial banks. *Journal of Banking & Finance*, 21(6), 849-870.
- Bozkurt, M. İ. (2018). *Faizsiz Bankacılıkta Finansal Sistem*. İLSAM İlahiyat İlimleri Araştırma Merkezi (Faizsiz Bankacılık Özel Sayı), 12-14, Bursa: İhlas Gazetecilik A.Ş.
- Bragues, G. (2006). Seek the Good Life, not Money: The Aristotelian Approach to Business Ethics. *Journal of Business Ethics*, 67(4), 341–357.
- Chapman, C. S., ve Gajewski, J. F. (2006). *Essentials of financial management*. Prentice Hall.
- Claus, E., & Claus, I. (2015). Savings and Wealth Accumulation: Measurement, Influences and Institutions. *Journal of Economic Surveys*, 29(4), 587–593.
- Demirgüç-Kunt, A. ve Huizinga, H. (2010). Bank Activity and Funding Strategies: The Impact on Risk and Returns. *Journal of Financial Economics*, 98(3), 626-650.
- Demirgüç-Kunt, A. ve Levine, R. (2001). Financial Structure and Economic Growth: A Review and Analysis of the Evidence. *Journal of Economic Literature*, 39(3), 688-726.
- Dinç, Y. (2017). Katılım Bankalarında Performansın Bileşenleri; Özel Cari Hesapların Rolü. *Türkiye İslam İktisadi Dergisi*, 4(1), 67-84.

- Döndüren, H. (2014). *İslami Ölçülerle Ticaret Rehberi*. Kampanya Kitapları Altınoluk Yayın, İstanbul.
- Elgadi, E. M., & Yu, E. P. Y. (2018). The profitability of Islamic banking in Sudan. *International Journal of Management Practice*, 11(3), 233.
- Emek, Ö. F. (2020). *Alternatif Bir Finans Kuruluşu Olan Katılım Bankaları ve Etkinlik Analizi*. İksad Publishing House, Ankara.
- Emiroğlu, K., Bülent D. ve Binnur B. (2006). *Ekonomi Sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Fraser, L. M. ve Ormiston, A. (2010). *Understanding Financial Statements*. Pearson Canada.
- Graham, M. (2011). Islamic Finance and the United States Bankruptcy Courts: The Future of Sukuk Certificate Holders' Rights and the Importance of Considering Shari'ah Precepts in the Bankruptcy Process. *Tulane Journal of International and Comparative Law*, Vol 20, pp.327- 349.
- Grassa, R. (2012). Islamic banks' income structure and risk: evidence from GCC countries. *Accounting Research Journal*, 25(3), 227–241.
- Gündoğdu, A. (2018). Türkiye'de Katılım Bankalarının Finansal Performansının Gri İlişki Analizi İle Ölçülmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 201–214. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.434619>
- Harunoğulları, E. (2022). *Faizsiz Ekonomi Modeli (DSGD Modeli Çerçevesinde Bir Analiz)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Hartini, S., Fasa, M. I., & Suharto, S. (2022). Digital Marketing dalam Perspektif Ekonomi Islam. *Jurnal Ekonomika Dan Bisnis Islam*, 5(1), 197–206.
- Hasan, I., Wachtel, P. ve Zhou, M. (2009). Institutional Development, Financial Deepening and Economic Growth: Evidence from China. *Journal of Banking & Finance*, 33(1), 157-170.
- Hassan, M. K., & N. Kayed, R. (2009). The Global Financial Crisis, Risk Management and Social Justice in Islamic Finance. *ISRA International Journal of Islamic Finance*, 1(1), 33–58.
- Hill, C. (2019). *International Business: Competing In The Global Marketplace*. McGraw-Hill Education.
- International Monetary Fund (IMF). (2017). Islamic Finance and the Role of the IMF, <https://www.imf.org/external/themes/islamicfinance/>, Şubat 2017, (Erişim Tarihi: 21 Mart 2023).
- Islamic Financial Services Board (IFSB). (2022). *Islamic Financial Services Industry Stability Report*. Kuala Lumpur.
- Karahan, H. ve Ersoy, H. (2016). Faizsiz Finansın Temel Prensipleri ile Türkiye'de Reel Kesimde Kullanılması. *Maliye Finans Yazıları*, (105), 93–114. <https://doi.org/10.33203/mfy.312137>
- Kasim, N., Sanusi, Z. M., Mutamimah, T., & Handoyo, S. (2013). Assessing the current practice of Auditing in Islamic Financial Institutions in Malaysia and Indonesia. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 414–418.
- Kettell, B. (2011). *The Islamic Banking and Finance Workbook: Step-by-Step Exercises to Help You Master the Fundamentals of Islamic Banking and Finance*. John Wiley Publisher.
- Kordvani, A. (2009). A Legal Analysis of the Islamic Bonds (Sukuk) in Iran. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, Vol.2, Iss:4, pp.323- 337.
- Kuanova, L. A., Sagiyeva, R., & Shirazi, N. S. (2021). Islamic social finance: a literature review and future research directions. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 12(5), 707–728.
- Kuşat, N. (2014). Modern İslami Finans Sektörünü İnovatif Gücü: Sukuk. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 41.
- Levine, R. (1997). Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda. *Journal of Economic Literature*, 35(2), 688-726.
- Lodhi, S. A., & Kalim, R. (2005). Strategic Directions for Developing an Islamic Banking System. *The Pakistan Development Review*, 44(4II), 1003–1020.
- Malik, M., Malik, A., & Mustafa, W. (2011). Controversies that make Islamic banking controversial: An analysis of issues and challenges. *American Journal of Social and Management Sciences*, 41–46.
- Miller, Neil D. Morris Mark and Rose Norton. (2008). *İslamic Finance A Practical Guide*. London: Globe Law and Business.
- Molina, C. A., and García, J. A. (2001). Efficiency In Banking Firms: A Comparison of Frontier Methods With DEA, *Journal of Global*

Optimization, 20(1), 23-38.

- Mutlucağ, R. E. (2016). Katılım Bankalarının Gelişimi ve Kar Payı Oranlarının Faiz Oranları ile Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ni'mah, A., Laila, N., Rusmita, S. A., & Cahyono, E. F. (2020). Determinants Of Corporate Bond And Sukuk Ratings In Indonesia. *Journal of Islamic Monetary Economics and Finance*, 6(3).
- Özulucan, A. ve Deran, A. (2009). Katılım Bankacılığı ile Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 85-108.
- Radzali, N. E., Muhammad Noor Habibi, N. A., Mohd Sabri, N. A., & Ismail, S. A. (2019). Examining Contracts used in Islamic Trade Financing: Issues in Bai Al-Dayn and Murabahah. *International Journal of Management and Applied Research*, 6(4), 366-374.
- Rose, P. S., Hudgins, S. C., Marquis, M. H. (2010). *Bank Management & Financial Services*. McGraw-Hill Education.
- Selçuk, B. (2016). *Banka Türleri (Türkiye'de ve Dünyada Durum)*. Bankacılığın Temelleri. Ed: Aysel Gündoğdu, Nobel Yayıncılık, Ankara
- Siddigi, M. N. (2000). *Evolution of Islamic Banking and Insurance as System Roted in Ethics*. Proceedings of the Takaful Forum (April), NY.
- Soylu, M. (2021). *İktisat İzleme Raporu 2021 Çerçevesinde Türkiye Ekonomisinin Mevcut Durumu*. İstanbul.
- Sundararajan, V., Martson, D., Ghiath, S. (1998). *Monetary Operations and Government Dept Management Under Islamic Banking*, IMF Working Paper, WP/98/144.
- Syibly, M. R., & Purwanto, M. R. (2021). Morality and Justice in the Islamic Economics. *Proceedings of the 2nd Southeast Asian Academic Forum on Sustainable Development (SEA-AFSID 2018)*.
- Şireci, Y. (2022). *Geleneksel Bankacılık ve Katılım Bankacılığı Uygulamaları: Karşılaştırmalı Performans Analizi*. Karabük Üniversitesi.
- Terzi, H., Apan, M., Atar, A., ve Şahin, H. (2019). *Bireysel Müşterilerin Katılım Bankalarını Tercih Etme Tutumlarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Kültürlerarası Karşılaştırmalı Bir Araştırma: Türkiye ve Avrupa Örneği*. Türkiye Katılım Bankaları Birliği TKBB (Ed.), TKBB Yayınları, Yayın No:11. Katılım Finansmanında Yeni Yaklaşımlar -II- (pp. 165-200). TKBB Yayınları.
- Tunç, H. (2010). *Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması*. Nesil Yayınları, İstanbul.
- Wan Ismail, W. M., Mahat, I. R., & Mazlan, N. A. (2020). Awareness on Prohibited Elements in Muamalat: Common Practice in Life. *Journal of Contemporary Islamic Studies*, 6(1), 95-110.
- Widarjono, A., Anto, M. H., & Fakhrunnas, F. (2020). Financing Risk in Indonesian Islamic Rural Banks: Do Financing Products Matter? *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(9), 305-314.
- Widyastuti, U., Febrian, E., Sutisna, S., & Fitrijanti, T. (2021). Market discipline in the behavioral finance perspective: a case of Sharia mutual funds in Indonesia. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 13(1), 114-140.
- Yahya, M., & Agunggunanto, E. Y. (2012). Teori Bagi Hasil (Profit and Loss Sharing) Dan Perbankan Syariah Dalam Ekonomi Syariah. *Jurnal Dinamika Ekonomi Pembangunan*, 1(1), 65.
- Yozgat, F. (2010). *Faizsiz Ekonomi Sosyo-Ekonomik Yaklaşım*. Araştırma Yayınları, Ankara.
- Yusfiarto, R., Sunarsih, S., & Darmawan, D. (2021). Understanding Muslim's switching from cash to m-payments: based on push-pull-mooring framework. *Journal of Islamic Marketing*, 14(2), 342-365.